

ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 27^{ΗΣ} ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1981

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΚΑΡΜΙΡΗ

ΕΠΙ ΤΗ, ΕΠΕΤΕΙΩ, ΤΗΣ 28^{ΗΣ} ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1940

ΕΙΣΗΓΗΣΙΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ Κ. ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΚΑΡΜΙΡΗ

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, συμμεριζομένη τὴν ἔκφρασιν τῆς πανελληνίου χαρᾶς καὶ ἔθνικῆς ὑπερηφανείας, ἐπὶ τῇ σημερινῇ μεγάλῃ ἐπετείῳ τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ ἔπους τοῦ 1940, συνεορτάζει μετὰ τῶν Πανελλήνων τὴν τεσσαρακοστὴν πρώτην ἔνδοξον ἐπέτειον τοῦ ἱστορικοῦ ΟΧΙ, ὅτε ὁ μικρὸς Νέστωρ ὕψωσε τὸ ἀνάστημά του κατὰ τοῦ γίγαντος Λυαίου, «τῇ δυναστείᾳ τοῦ Παντοκράτορος», ὁ ἀριθμητικῶς μικρὸς Ἑλληνικὸς λαὸς κατὰ τοῦ ταχύτατα καθυποτάξαντος τὴν Εὐρώπην καὶ ὡς ἀηττήτου θεωρουμένου γίγαντος φασιστικοῦ Ἄξονος, διὰ τὴν ἐπαληθεύσῃ ὁ λόγος τοῦ ποιητοῦ: «ἡ μεγαλοσύνη τῶν λαῶν δὲν μετριέται μὲ τὸ στρέμμα, μὲ τῆς καρδιᾶς τὸ πύρωμα μετριέται καὶ μὲ τὸ αἷμα». Καὶ πράγματι, ἡ εὐψυχία καὶ ὁμοψυχία, ἡ ἀνδρεία καὶ ἀγάπη πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἠνωμένου καὶ ὁμονοοῦντος, ἐχάρισεν εἰς τὸν κοινὸν συμμαχικὸν ἀγῶνα τὴν πρώτην μεγάλην νίκην, τὴν προδικάσασαν εἰς μέγαν βαθμὸν τὴν νικηφόρον ἔκβασιν τοῦ πολέμου ἐκείνου.

Καὶ τὴν ἀνεκτίμητον ταύτην συμβολὴν τῆς μικρᾶς Ἑλλάδος εἰς τὴν νικηφόρον ἔκβασιν τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου ὠμολόγησαν

τιμίως τότε οί τρεῖς μέγιστοι συντελεσταί τῆς συμμαχικῆς νίκης: Ἕλληνοι, Ῥώσοι καὶ Ἀμερικανοί. Οὕτως ὁ τότε Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας Ἦντεν ἐβεβαίωσε τὴν 24^{ην} Σεπτεμβρίου 1942, ὅτι ἡ Ἑλλάς διὰ τῆς ἥρωικῆς ἀντιστάσεώς της κατὰ τοῦ Ἕξονος «ἐκράτησε τοὺς Γερμανοὺς εἰς τὸ ἠπειρωτικὸν αὐτῆς ἔδαφος καὶ εἰς τὴν Κρήτην ἐπὶ ἕξ ἐβδομάδας, ὅτι αὕτη ἀνέτρεψε τὴν χρονολογικὴν σειρὰν τῶν σχεδίων τοῦ Γερμανικοῦ ἐπιτελείου, καὶ οὕτως ἐπέφερε ῥιζικὴν μεταβολὴν εἰς τὰς ἐκστρατείας αὐτοῦ καὶ ἴσως εἰς ὅλην τὴν πορείαν τοῦ πολέμου. Ἡμεῖς οἱ Ἕλληνοι δὲν θὰ λησμονήσωμεν ποτὲ τὴν ἀνακούφισιν καὶ τὴν παρηγορίαν τὴν ὁποίαν προσέφερον εἰς ἡμᾶς κατὰ τὰς ἀγωνιώδεις ἐκείνας στιγμὰς τοῦ πολέμου ἡ τιμιότης καὶ ἡ ἀξιοπρέπεια τῆς στάσεως τῶν Ἑλλήνων». Οἱ δὲ Ῥώσοι ἀπηυθύνθησαν ἀπὸ ῥαδιοφώνου πρὸς τοὺς ἥρωικοὺς Ἕλληνας τὴν 27^{ην} Ἀπριλίου 1942 διὰ νὰ πιστοποιήσωσιν: «ἐπολεμήσατε ἄοπλοι ἐναντίον πανόπλων καὶ ἐνίκησατε. Μικροὶ ἐναντίον μεγάλων καὶ ἐπεκρατήσατε. Δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ ἄλλως, διότι εἴσθε Ἕλληνες. Ἐκερδίσαμεν χρόνον διὰ νὰ ἀμυνθῶμεν. Ἡμεῖς ὡς Ῥώσοι καὶ ὡς ἄνθρωποι σᾶς εὐγνωμονοῦμεν». Καὶ τέλος οἱ Ἀμερικανοὶ διὰ τῶν Τάϊμς τῆς Νέας Ὑόρκης τῆς 28^{ης} Νοεμβρίου 1940 διεκήρυσσον, ὅτι «οἱ Ἕλληνες κατέφεραν τὴν πρώτην πραγματικὴν ἦτταν εἰς τὰς κατὰ ξηρὰν δυνάμεις τοῦ Ἕξονος... θὰ εἶναι ἡ δόξα τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ὅτι συνέτριψε τὸν μῦθον τοῦ ἀητήτου Ἕξονος».

Γενικῶς καθολικὴ καὶ ἐνθουσιώδης ὑπῆρξε τότε ἡ ἀναγνώρισις καὶ ἡ ὁμολογία τῆς πολυτίμου προσφορᾶς τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν κοινὸν ἀγῶνα ἐκ μέρους τῶν μεγάλων συμμάχων της, ἀλλὰ δυστυχῶς διὰ νὰ λησμονηθῶσι κατὰ τὴν ὑπογραφὴν τῆς εἰρήνης καὶ μετέπειτα οἱ διθόραμβοι καὶ αἱ ἐπαγγελίαι αὐτῶν ἐκεῖναι. Τοῦτο πρέπει νὰ διδάξῃ τοὺς Ἕλληνας, ὅτι ἠνωμένοι καὶ ὁμονοοῦντες δεόν νὰ στηρίζωσι τὰς ἐλπίδας αὐτῶν πρῶτον μὲν ἐπὶ τὸν μὴ ἐγκαταλιπόντα αὐτοὺς κατὰ τὴν μακροαίωνα περιπετειώδη ἱστορίαν των παντοδύναμον Θεόν, καὶ οὐχὶ «ἐπὶ υἱοὺς ἀνθρώπων οἷς οὐκ ἔστι σωτηρία», δεύτερον δὲ καὶ ἐπὶ τῶν

ιδίων δυνάμεων και ικανοτήτων, ἐν τῇ διεκδικήσει τῶν ἱστορικῶς ἀπαργράπτων ἔθνικῶν δικαιωμάτων αὐτῶν, ἐφ' ὅσον δυστυχῶς δὲν ἔμαθον εἰσέτι δικαιοσύνην οἱ ἐνοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς, δι' ὃν λόγον και ἀδιαφοροῦσιν ἐνώπιον τῆς βοώσης ἀδικίας διὰ τὴν βάνανσον καταπάτησιν τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων ἐν Κύπρῳ και Βορείῳ Ἡπειρῳ, εἰς βάρος τῶν Ἑλλήνων κατοίκων τῆς ἀπὸ χιλιετηρίδων ἰδίας πατρῶας ἑλληνικῆς γῆς.

Ἄλλὰ τὰ κατὰ τὸ ἀθάνατον Ἑλληνικὸν ἔπος τοῦ 1940 θὰ ἐκθέσῃ ὁ ὑπὸ τῆς Συγκλήτου τῆς Ἀκαδημίας ὀρισθεῖς ὀμιλητῆς ἀκαδημαϊκὸς κ. Ἰωάννης Παππᾶς, ὅστις θὰ ἀναπτύξῃ τὸ θέμα: «Ἡ 28^η Ὀκτωβρίου 1940». Παρακαλεῖται ὁ κ. συνάδελφος, ὅπως παρέλθῃ ἐπὶ τὸ βῆμα.

Η 28^Η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1940

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ Κ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΠΑΠΠΑ

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν στή σημερινῇ ἐπέτειο τιμᾶ αὐτοὺς ποὺ ἔπεσαν στή μάχῃ, αὐτοὺς ποὺ πολέμησαν και ἐπέζησαν, ὅσους βρέθηκαν σὲ ἡγετικὲς θέσεις, ἐπωμίσθησαν τὶς μεγαλύτερες ἱστορικὲς εὐθύνες, εὐθύνες ὄλο ἄγχος και ὀδύνη, ὅσους μεγάλους και μικροὺς συνέβαλαν στή νικηφόρο και δοξασμένη ἔκβαση τοῦ πολέμου. Πάνω ἀπ' ὄλα ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν τιμᾶ τὶς ἀξίες ποὺ συμβολίζει ἡ 28^η Ὀκτωβρίου και τὶς ὀποῖες ἐνσάρκωσαν οἱ γενιὲς τοῦ 1940.

Ὅταν ἐκεῖνο τὸ πρῶτὸ ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς ξύπνησε και σὰν ἕνας ἄνθρωπος ξεσηκώθηκε, «σὰν ἔτοιμος ἀπὸ καιρὸ, σὰν θαρραλέος», ὄλοι μας νιώσαμε τὸν κοινὸ δεσμὸ ποὺ μᾶς συνένωνε. Τότε δὲν χρειάστηκαν λόγια, ἦταν περιττά, εἶχαμε συνεννοηθεῖ, στὰ μάτια ὄλων ὑπῆρχε ἡ ἴδια ἔκφραση. Εἶναι κάτι ποὺ δὲν περιγράφεται. Ἴσως μόνο ὁ ποιητικὸς λόγος μπορεῖ νὰ δώσει μιὰ ἰδέα τοῦ τί νιώσαμε τότε. Παραμερίστηκαν διαφωνίες, ἀντιθέσεις, προσωπικὰ μίσση, συμφέροντα, φρονήματα πολιτικά, τὰ πάντα ἔδωσαν θέση στήν ὀρμέφυτη φιλοπατρία.

Ἐπιβίβασμα μέσα στὴ συναδέλφωση, προθυμία συμμετοχῆς στὰ πεπερωμένα τοῦ Ἔθνους καὶ ἐπιστροφή ἑνὸς ὁλόκληρου λαοῦ στὶς ρίζες του, στὶς παραδόσεις του, στὴ μακρὰ του ἱστορία. Συναίσθηση δύναμης καὶ ἀφετηρία τῆς ἐξόρμησής γιὰ τὸν ἀγῶνα. Μοναδική στιγμή, ποὺ ἐμεῖς ζήσαμε, ψυχικῆς ἐπικοινωνίας μὲ τὸ σύνολο τοῦ Ἔθνους.

Αὐτὴ ἡ εὐλογημένη ὁμοψυχία, ποὺ θὰ εὐχόταν κανεὶς νὰ τὴν συναντᾷ συχνότερα σὲ τοῦτο τὸν τόπο, εἶχε ἕνα προοίμιο, μιὰν προϊστορία. Ὅρισμένες συνθήκες καὶ συμβάντα, ἂν καὶ ἀντίξοα, ὅμως εἶχαν συμβάλει στὴ δημιουργία ἑνὸς ψυχολογικοῦ κλίματος ποὺ εὐνόησε τὴν ἀβίαστη ἐκδήλωση τοῦ λαϊκοῦ φρονήματος.

Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ εἰπωθοῦν μερικὰ σχετικὰ μὲ ὅσα προηγήθηκαν ἀπὸ τὴν 28ῆ Ὀκτωβρίου καὶ νὰ γίνῃ μιὰ ἀναδρομὴ, σὲ γενικὲς γραμμές, γιὰ τὴν κατάσταση ποὺ ἐπικρατοῦσε τότε καὶ εἰδικότερα γιὰ τὶς σχέσεις μας μὲ τὴν Ἰταλία καὶ ἄλλους γείτονές μας. Ἀναδρομὴ ποὺ θὰ μᾶς κάνει νὰ ἐξετάσουμε τὶς προετοιμασίες ποὺ ἔγιναν τόσο ἀπὸ μέρος τῶν ἐχθρῶν μας ὅσο καὶ ἀπὸ τὴ δική μας πλευρὰ.

Ἡ φασιστικὴ Ἰταλία ἀπὸ καιρὸ ἀσκοῦσε μιὰ πολιτικὴ ἐπεκτατικὴ καὶ ὑπερφίαλη. Ἐξάλλου ἀνέκαθεν, καὶ πρὶν τὸ φασισμό, μᾶς θεωροῦσε ἐμπόδιο καὶ οἱ εὐκαιρίες δὲν ἔλειψαν, γιὰ νὰ ἐκδηλώσει ἔμπρακτα τὶς μὴ φιλικὲς τῆς διαθέσεις. Ὁ φασισμὸς εἶχε ὄνειρευτεῖ τὴν ἀναβίωση ἑνὸς εἶδους Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Ἄρχισε μὲ τὴν κατάκτηση τῆς Αἰθιοπίας, κατεῖχε τὴ Λιβύη καὶ τὰ Δωδεκάνησα καὶ ὅταν συμμαχησε μὲ τὴ Γερμανία, ἡ πραγματοποίησις τῆς Μεσογειακῆς κυριαρχίας, τὸ περίφημο «*Mare Nostrum*», ἦταν ὁ ἄμεσος ἀντικειμενικὸς σκοπός. Ἡ ἐφαρμογὴ αὐτῆς τῆς πολιτικῆς εἶχε ξεκινήσει, ἡ ἀναμέτρηση τῶν μεγάλων Δυνάμεων ἦταν πλέον ζήτημα χρόνου καὶ ἐπιλογῆς τῆς κατάλληλης στιγμῆς.

Ἡ γεωγραφικὴ θέσις τῆς Ἑλλάδας σὲ συνδυασμὸ μὲ τὶς ἐδαφικὲς βλέψεις τῶν γειτόνων μας καὶ τὰ συμφέροντα τῶν ἰσχυρῶν, ἀργὰ ἢ γρήγορα, ἦταν φανερό, θὰ μᾶς παρέσυρε στὴ σύρραξη. Γιὰ τὴν Ἰταλία λοιπὸν τὸ πρῶτο ἐμπόδιο, ὁ πρῶτος στόχος ἦταν ἡ Ἑλλάδα. Γιὰ

να ἐπιτύχει τὸ σκοπὸ τῆς ἢ ἐξωτερικῆ τῆς πολιτικῆ προσπάθησε νὰ μᾶς ἀπομονώσῃ καὶ νὰ μᾶς φέρῃ σὲ κατάστασιν τέτοια, ὥστε νὰ ἐλαττωθῶν οἱ δυνατότητες ἀντίστασῆς μας καὶ συγχρόνως ἄρχισε τὶς προκλήσεις, ψευδολογίες, ἐπεμβάσεις καὶ τρομοκρατικὰς ἐνέργειες ἐναντίον μας, μὲ σκοπὸ νὰ ὑπονομεύσῃ τὸ φρόνημα τοῦ λαοῦ καὶ νὰ ἐκφοβίσῃ τὴν ἡγεσία. Τέλος κύριο μέλημα τῆς Ἰταλίας ἦταν οἱ ἐξοπλισμοὶ καὶ ἡ ἐν γένει στρατιωτικὴ προετοιμασία.

Δὲν εἶναι δυνατὸ στὰ πλαίσια μιᾶς σύντομης ὁμιλίας νὰ ἀναφερθῶ σὲ ὅλες τὶς κατὰ καιροὺς ἐνέργειες τῶν γειτόνων μας, πού ἀπέβλεπαν στὴν ἐξουδετέρωσιν καὶ τὸ διαμελισμὸ τῆς Ἑλλάδας. Θὰ περιορισθῶ στὴ χρονικὴ περίοδον πού ἀρχίζει τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1939 μὲ τὴν κατάληψιν τῆς Ἀλβανίας καὶ φθάνει ὡς τὴν 28ῃ Ὀκτωβρίου τοῦ 1940.

Στὴν περίοδον αὐτὴν μιὰ ἀπὸ τὶς κυριότερας διπλωματικὰς ἐπιτυχίες τοῦ Ἄξονα Ρώμη-Βερολίνο ἦταν ἡ διάλυσις τοῦ Βαλκανικοῦ Συμφώνου. Βουλγαρία καὶ Γιουγκοσλαβία μὲ τὴν προοπτικὴν καὶ τὶς ὑποσχέσεις γιὰ κάθοδον στὸ Αἰγαῖο πλεύρισαν τὸν πανίσχυρον Ἄξονα. Ἡ Ρουμανία ἦταν ἤδη κάτω ἀπὸ ἰσχυρότατην γερμανικὴν πίεσιν λόγῳ τῶν πετρελαίων καὶ ἡ τουρκικὴ διπλωματία, πάντοτε ἐπιτήδεια καὶ εὐστροφῆ, κράτησε στάσιν ἀμφίροπην. Οἱ ἐγγυήτριες Δυνάμεις, Μεγ. Βρεταννία καὶ Γαλλία, σ' αὐτὸ τὸ διάστημα ἔπαθαν μιὰ χωρὶς προηγούμενον διπλωματικὴν ἤτταν, ὅταν ὁ Χίτλερ ὑπέκλεψε τὸ σύμφωνον φιλίας καὶ ἀμοιβαίας βοηθείας, ἐνόσω τὸ διαπραγματευόταν ἡ Ἀγγλογαλλικὴ ἀποστολὴ στὴ Μόσχα τὸ καλοκαίρι τοῦ 1939 καὶ τὸ μετέτρεψε στὸ σύμφωνον Μολότωφ-Ρίμπεντροπ, σύμφωνον μὴ ἐπιθέσεως καὶ ἀνταλλαγῆς βοηθείας. Τρανὴ ἐπιβεβαίωσις ὅτι στὴν πολιτικὴν, ὅταν πρὸ πάντων εἶσαι ἰσχυρὸς, οἱ ἰδεολογίες παραμερίζονται. Θυμᾶμαι πόση ἐντύπωσις μᾶς εἶχε κάνει τότε, ὕστερα ἀπ' ὅσα εἶχαν προηγηθεῖ, δηλαδὴ τὸ λυσσαλέον ἀνταγωνισμὸν μεταξὺ τῆς Ναζιστικῆς Γερμανίας καὶ τῆς Σοβιετικῆς Ἑνώσεως. Μᾶς φάνηκε ἀπίστευτον. Εἶχε σὰν συνέπεια τὸ Σύμφωνον αὐτὸ νὰ ἐνισχύσῃ τὶς βλέψεις ὀρισμένων γειτόνων μας καὶ νὰ ἐλαττώσῃ τὶς προοπτικὰς συνδρομῆς τῶν ἐγγυητριῶν Δυνάμεων.

Μετά τὴν κατάληψη τῆς Ἀλβανίας στὶς 7 Ἀπριλίου 1939 καὶ ὡς τὸ τέλος ἐκείνου τοῦ χρόνου, ἡ Ἱταλικὴ Κυβέρνηση δὲν ἔπαψε νὰ προσπαθεῖ νὰ μᾶς ἀποκοιμίσει παρέχοντας ἄφθονες ὑποσχέσεις καὶ διαβεβαιώσεις φιλίας καὶ συνεργασίας. Ἔτσι στὶς 10 Ἀπριλίου, τρεῖς ἡμέρες μετὰ τὴν ὑποδούλωση τῆς Ἀλβανίας, ἡ Ἱταλικὴ Κυβέρνηση διαβεβαίωσε τὴν Ἑλληνικὴν ὅτι θὰ σεβαστεῖ ἀπόλυτα τὴν ἀκεραιότητα καὶ τὴν ἀνεξαρτησία μας καὶ ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ ἔχει ἐγκάρδιες σχέσεις. Ταυτόσημες διαβεβαιώσεις ἔγιναν μὲ τὸν πιὸ ἐπίσημο τρόπο μὲ ἀνακοινώσεις στὶς 17 Σεπτεμβρίου καὶ στὶς 3 Νοεμβρίου, καθὼς καὶ ἀπὸ τὸ βῆμα τῆς φασιστικῆς Βουλῆς στὶς 16 Δεκεμβρίου ἀπὸ τὸν Ὑπουργὸν Ἐξωτερικῶν. Ἐξακολούθησαν αὐτὲς οἱ ἀναίσχυντες καθησυχαστικὲς διαβεβαιώσεις ὡς τὴν κατάρρευση τῆς Γαλλίας.

Στὶς ἀρχὲς Ἰουλίου 1940 ἡ ἀπόφαση τῆς Ἱταλίας νὰ μᾶς ἐπιτεθεῖ γινόταν πιὸ συγκεκριμένη, τελείωναν τὰ προσχήματα. Στὸ μεταξύ, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς κατάληψης τῆς Ἀλβανίας, εἶχαν συμβεῖ τὰ ἐξῆς συνταρακτικὰ γεγονότα. Κατάληψη τῆς Πολωνίας ἀπὸ τὴν Γερμανία καὶ ἀπὸ τὴν Ρωσία, κατάληψη τῆς Δανίας, τοῦ Βελγίου, τῆς ὀλλανδίας, τῆς Νορβηγίας, τέλος κατὰ κράτος ἦττα καὶ συνθηκολόγηση τῆς Γαλλίας τὸν Ἰούνιο 1940.

Ἡ κατάρρευση, μέσα σὲ οὔτε ἓνα μῆνα, τῆς μεγάλης αὐτῆς δυνάμεις ἄφηγε ἐλεύθερη τὴν Ἱταλία νὰ δράσει. Ἦταν πανέτοιμη. Εἶχε ἀρχίσει ἀπὸ πολὺ καιρὸ τὶς πολεμικὲς ἐτοιμασίες. Τὰ μέσα δὲν τῆς ἔλειπαν. Μὲ βιομηχανία σὲ ὑψηλὴ στάθμη, μὲ ἐπιτελεῖα ἱκανότατων τεχνικῶν, μὲ πρωτοποριακὰ ἐπιτεύγματα, μὲ ὅλη τὴν ὑποδομὴ ἐνὸς προηγμένου εὐρωπαϊκοῦ κράτους, μὲ καθεστῶς ὀλοκληρωτικὸ πὸν διέθετε τοὺς πόρους τοῦ Ἔθνους χωρὶς ἔλεγχο, εἶχε ὅλες τὶς δυνατότητες νὰ ἐπιτύχει τὸ σκοπὸ τῆς. Οἱ κατὰ ξηρὰν δυνάμεις ἦταν καλὰ ὀργανωμένες καὶ μὲ ὀπλισμὸ σύγχρονο. Τὸ ναυτικὸ ἐφάμιλλο μὲ τὰ καλύτερα, τόσο σὲ ποιότητα ὅσο καὶ σὲ ἀριθμὸ σκαφῶν ἐπιφανείας καὶ ὑποβρυχίων. Τέλος ἡ ἀεροπορία ἦταν ἐντυπωσιακὴ, μὲ κατορθώματα καὶ πείρα πολεμικὴ πρόσφατη ἀπὸ τοὺς πολέμους Αἰθιοπίας καὶ Ἰσπανίας. Ὀλη

αὐτὴ ἡ ἄρτια πολεμικὴ μηχανὴ ἦταν ἀπὸ καιρὸ ἐτοιμοπόλεμη. Ἡ ἐπι-
στράτευση εἶχε ὀλοκληρωθεῖ, ὅλα ἦταν ἔτοιμα.

Ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ ν' ἀναφερθῶ σὲ προσωπικὲς μου ἐντυπώσεις τῆς
ἐποχῆς ἐκείνης. Ἐπέστρεφα στὰ μέσα τοῦ καλοκαιριοῦ τοῦ 1939 ἀπὸ
τὸ Παρίσι ὅπου δούλευα, γιὰ νὰ καταταγῶ στὸ στρατό.

Οἱ τελευταῖοι μῆνες στὸ Παρίσι ἦταν ἀπερίγραπτα πιεστικοί.
Ἀπὸ τὸ πρωὶ νωρὸς ὡς ἄργα μὲς' τὴ νύχτα οἱ ἔκτακτες ἐκδόσεις τῶν
ἐφημερίδων, οἱ ἀδέσποτες φῆμες πὸν ὀργίαζαν εἶχαν δημιουργήσει ἕνα
κλίμα νευρικότητος, ἀβεβαιότητος καὶ ἠττοπάθειας. Παντοῦ φασισμὸς
καὶ ναζισμὸς εἶχαν τὸν πρῶτο λόγο, ἐπέβαλλαν τὴ θέλησή τους.

Μὲ τὸ τραῖνο πέρασα μέσα ἀπ' ὅλη τὴν Ἰταλία, ἀπὸ τὰ Γαλλικὰ
σύνορα ὡς τὸ *Brindisi*. Ὅλοι οἱ τοῖχοι, ὅλες οἱ μάντρες, τὰ κτίρια ἦταν
γεμάτα συνθήματα, ἀφίσες, ἐπιγραφές - *Viva la Guerra - il Duce a
Sempre Ragione - Credere - Obedire - Combattere* - καὶ τέλος τὸ περίφημο
ἐκεῖνο *Vinceremo*. Στὴ Ρώμη, ὅπου ἔμεινα λίγες μέρες, ἔτυχα στὰ συλ-
λαλητήρια τῆς *Piazza Venezia* καὶ εἶδα τὸν *Duce* νὰ βγαίνει στὸ ἱστο-
ρικὸ μπαλκόνι τοῦ *Palazzo Venezia* καὶ νὰ κομπάζει μέσα στοὺς ἀλα-
λαγμοὺς τοῦ ὄχλου τῶν μελανοχιτώνων. Ἦταν ἐντυπωσιακὰ τὰ μεγάλα
ἐπίσημα ρωμαϊκὰ κτίρια φωταγωγημένα, σημαιοστολισμένα, καὶ κάτω
τὸ πλῆθος νὰ διαδηλώνει οὐρλιάζοντας τὴ σύμφωνη γνώμη του.

Ἐνα βράδυ σὲ ὑπαίθριο ἐστιατόριο ἔτυχε νὰ καθήσω μόνος σὲ τρα-
πέζι, δίπλα σὲ παρέα ἀξιωματικῶν καὶ ἀξιωματούχων τοῦ φασισμοῦ,
«ἐν στολή». Μπότες γυαλιστερές, ἐξάρτηση ἀμεμπτη, σπαθία κρε-
μασμένα μὲ χρυσὲς ἀλυσίδες, περιστροφή, παράσημα, μαλλὶ στρωμένο
μὲ μπριγιαντίνη, σκουφιὰ ἰδιότροπα μὲ κουδούνια καὶ φτερά, μουστά-
κια καὶ γένια σουβλερὰ στὴν τρίχα. Τὸ σύνολο, πρέπει νὰ πῶ, κομψὸ
καὶ ἀρμονικὸ στὸ χροῶμα. Ἡ κουβέντα γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἐστησα αὐτί.
Ἦταν ζήτημα ἡμερῶν ἐλαχίστων — πρόβλημα δὲν ὑπῆρχε — ἕνας περί-
πατος — ἕνας λαός, ὁ Ἑλληνικὸς, δίχως φρόνημα, οὔτε κὰν ἄξιζε συζή-
τηση. Ὁ δούξ τῆς Ἀόστης θὰ γινόταν ἀντιβασιλεὺς. Δυναστικὸ πρό-
βλημα δὲν ὑπῆρχε. Ὅσο νὰ εἶναι, λίγο μαζεύτηκα. Στὸ *Brindisi*, τὸ

λιμάνι γεμάτο ἀραδιασμένα ἀντιτορπιλλικά, ἀραδιασμένα ὑποβρύχια, στη σειρά τὰ ὑδροπλάνα, τὰ μεταγωγικά γεμάτα μὲ ἐφόδια.

Φθάνοντας στὸν Πειραιᾶ, εἶδα νὰ βγαίνουν ἀπὸ τὸ Ναύσταθμο τρία μικρὰ ἀντιτορπιλλικά μας. Τὶς παλιὲς ἐκεῖνες γνωστὲς σιλουέτες ποὺ θυμόμαστε ἐμεῖς οἱ παλιότεροι. Γίνεσαι ἢ δὲν γίνεσαι σκεπτικός!

Στὶς ἀρχὲς λοιπὸν τοῦ Ἰουλίου 1940 ἀρχίζει μιὰ συστηματικὴ προετοιμασία τῆς κοινῆς γνώμης στὴν Ἰταλία καὶ παράλληλα μιὰ προσπάθεια τρομοκράτησης τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ. Αἰβελλοί, προκηρύξεις προκλητικὲς μὲ ἑδαφικὲς διεκδικήσεις ποὺ περιελάμβαναν ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Δαλματία, τὴν Κροατία, τὴν Ἀλβανία, τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Κύπρο, ἦταν τοιχοκολλημένες παντοῦ στὴν Ἰταλία. Ἔλεγαν ἐπίσης ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἀποζητοῦσε τὴν προστασία τῆς Ἰταλίας, εἶχε ἀπανθήσει ἀπὸ τοὺς Ἄγγλους. Τὰ Δωδεκάνησα ὑπὸ τὸν Ἰταλικὸ ζυγὸ, ἦταν ὀρμητήριο καὶ πηγὴ κακόβουλων καὶ παραπλανητικῶν πληροφοριῶν. Ὁ Διοικητὴς *De Vecchi* ἔπαιξε τότε ἄθλιο ρόλο ὑποδαυλίζοντας τὴ ματαιοδοξία τοῦ Μουσολίνι καὶ τροφοδοτώντας τὴν προπαγάνδα μὲ χοντρὰ ψέματα. Μετὰ τὴν πτώση τῆς Γαλλίας ἔπρεπε ὁ Ἰταλὸς δικτάτωρ νὰ ἐμφανίσει, ὅπως ὁ Γερμανός, μιὰ μεγάλη νίκη, γιὰ νὰ δικαιολογήσει τὶς κομπορημοσύνες του.

Στὴν Ἀλβανία οἱ ἐτοιμασίες γιὰ τὴν ἐπίθεση εἶχαν δραστηριοποιηθεῖ: μεταφορὰ ὀπλισμοῦ καὶ μονάδων στὴν παραμεθόριο, ψυχολογικὴ προετοιμασία τῶν Ἀλβανῶν γιὰ διεκδίκηση ἑδαφῶν, πρόκληση ταραχῶν.

Θ' ἀναφέρω ἐνδεικτικὰ ὀρισμένες ἀπ' αὐτὲς τὶς προκλήσεις ποὺ νομίζω ξαναθυμίζουν καλύτερα ἀπὸ κάθε περιγραφή ἢ σχόλιο τὴ δραματικὴ ἀτμόσφαιρα τῆς ἐποχῆς. Στὶς 12 Ἰουλίου ἐπίθεση στὸ βοηθητικὸ τοῦ στόλου «Ὁρίων» καὶ στὸ ἀντιτορπιλλικὸ «Υδρα». Στὶς 30 Ἰουνίου ἀεροπλάνα ρίχνουν τέσσερις μπόμπες στὰ ἀντιτορπιλλικά «Βασ. Γεώργιος» καὶ «Βασ. Ὀλγα» μέσα στὸν Κορινθιακὸ, καθὼς καὶ σὲ ὑποβρύχιά μας στὸν ὄρμο τῆς Ναυπάκτου. Στὶς 26 Ἰουλίου δέκα Ἰταλικά βομβαρδιστικὰ παραβιάζουν τὸν Ἑλληνικὸ ἐναέριο χῶρο καὶ τρία φθά-

νονν ὡς τὸ Μέτσοβο. Στις 2 Αὐγούστου, κοντὰ στὴν Αἴγινα ρίχνουν δύο μπόμπες σὲ πλοῖο τοῦ λιμενικοῦ σώματος. Συγχρόνως ἡ πρεσβεία μας στὴ Ρώμη δέχεται πίεση ἀφόρητη καὶ σχεδὸν ὑβριστική.

Ἐπὶ τὴν ἡμέραν αὐτὴν ὑπάρχουν στὴ Λευκὴ Βίβλο, πὸν ἐκδόθηκε τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1940 μὲ τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα καὶ τὶς ἀναφορὰς τοῦ πρεσβευτῆ μας στὴ Ρώμη Ἰωάννη Πολίτη, κείμενα, ἀλήθεια, δραματικά, πὸν ἀξίζει νὰ ξαναδιαβαστοῦν, λιτά, οὐσιαστικά, ζωντανὰ στὴ σαφὴ τους διατύπωση.

Στις 11 Αὐγούστου τὸ Ἰταλικὸ πρακτορεῖο «Στέφανι» ἔδινε εὐρύτατη δημοσιότητα στὴ δολοφονία τοῦ Νταούτ Χότζα. Δῆθεν πολιτικὴ δολοφονία πὸν εἶχαν διαπράξει Ἕλληνες πράκτορες. Στὸ ἴδιο ἀνακοινωθὲν προβάλλονται οἱ ἐδαφικὲς διεκδικήσεις τῶν Ἀλβανῶν πὸν φθάνουν ὡς τὴν Πρέβεζα καὶ τὴν ἐπαρχία Ἰωαννίνων. Ἀναφέρεται ἐπίσης ὅτι ἡ κεφαλὴ τοῦ σφαγιασθέντος Χότζα μεταφέρεται ἀπὸ χωριὸ σὲ χωριὸ καὶ ἐπιδεικνύεται ἀπὸ τὶς Ἑλληνικὲς Ἀρχὲς στὸν ἀλύτρωτο Ἀλβανικὸ πληθυσμὸ γιὰ ἐκφοβισμό. Τονίζεται στοὺς ξένους ἀνταποκριτὲς ὅτι ὅποιος θίγει τὴν Ἀλβανία, θίγει καὶ τὴν Ἰταλία. Ἡ πραγματικότητα ἦταν ὅτι αὐτὸς ὁ Ἀλβανὸς εἶχε δολοφονηθεῖ δύο μῆνες πρωτότερα ἀπὸ Ἀλβανὸς πὸν πιάστηκαν ἀπὸ τὶς Ἑλληνικὲς Ἀρχὲς καὶ ὁμολόγησαν. Τοὺς κρατοῦσαν στὴ διάθεση τῆς Ἰταλικῆς Ἀστυνομίας. Ὁ Χότζα ἦταν ἐγκληματίας κοινοῦ δικαίου μὲ βαρὺ ποινικὸ μητρώο.

Ἡ ἀπάντησή μας ἦταν σαφής, ἀνασκεύαζε τὶς ψευδεῖς κατηγορίες καὶ ξεκαθάριζε ὅτι, ἂν ἡ Ἰταλία μᾶς χτυπήσει, θὰ πολεμήσουμε. Τὸ τηλεγράφημα τῆς 14^{ης} Αὐγούστου 1940, μὲ μὲρα πρὶν ἀπὸ τὸν τορπιλλισμό τῆς «Ἑλλης», τὸ ὁποῖο ἔστειλε ὁ Ἕλληνας πρεσβευτὴς ἀπὸ τὴ Ρώμη ἔχει ὡς ἐξῆς: «Ἀπὸ προχθὲς ἡ Ἰταλία ἀπέβαλε τὸ προσωπεῖον ἔναντι ἡμῶν. Ἐκ τῆς πρωτοφανοῦς διαστροφῆς τῶν πραγματικῶν γεγονότων καὶ τῆς κακοτέχου συνθέσεως ἑνὸς μωσαϊκοῦ ἀορίστων, ἀνυποστάτων καὶ συκοφαντικῶν αἰτιάσεων ἀποκαλύπτεται, ὅτι ἡ φασιστικὴ Κυβέρνησις, εἰς οὐδεμίαν στιγμὴν τῆς προσφάτου ἱστορίας τῶν Ἑλληνοἰταλικῶν σχέσεων ὑπῆρξεν εἰλικρινῆς καὶ ὅτι εἰς μάτην, προ-

σπαθήσασα διὰ προσφάτων διαβημάτων νὰ μᾶς ἀποδείξῃ ὡς εὐρισκομένους εἰς τὸ ἀντίθετον στρατόπεδον, ἀνεζήτησε τὸ πρόσχημα ὅπως ἀναλάβῃ ἢ ἰδία ἐχθρικήν ἀπέναντι ἡμῶν στάσιν. Αἱ Ἴταλिकाὶ ἐφημερίδες προχωροῦν μέχρι τῆς ἀποκαλύψεως τῆς ἀξιώσεως περὶ ἀμέσου ἀποδόσεως ἐδαφικῶν δικαίων εἰς τὴν Ἀλβανίαν. Οὕτως ἡ Ἴταλία ζητεῖ ἀναφανδὸν τὸν ἀκρωτηριασμὸν τῆς Ἑλλάδος καὶ δὴ ἐπειγόντως. Ὅλα τὰ μέχρι τοῦδε γνωστὰ ἀποτελοῦν προοίμιον τοῦ κεφαλαίου τούτου».

Τὰ πράγματα προχώρησαν μὲ ταχὺ ρυθμὸν. Οἱ συσκέψεις τῆς φασιστικῆς ἡγεσίας μὲ θέμα τὸν καθορισμὸν τῆς ἡμερομηνίας τῆς ἐπίθεσης ἦταν συχνές, ἀναφέρονται ὅλες στὸ ἡμερολόγιο τοῦ Τσιάνο. Συζητήθηκε τὸ τέλος Αὐγούστου καὶ τὸ τέλος Σεπτεμβρίου, οἱ στρατιωτικοὶ ὁμως ζήτησαν ἀναβολὴ γιὰ τὸν Ὀκτώβριον.

Καὶ ἦρθε ἡ 15^η Αὐγούστου μὲ τὸν τορπιλισμὸν τῆς «Ἑλλης». Τὸ πλοῖο ἦταν ἀγκυροβολημένον 800 μέτρα ἔξω ἀπὸ τὸ λιμάνι τῆς Τήνου. Στις 8.30' τὸ πρῶν τὸ χτύπησαν τρεῖς τορπίλλες, στις 9.45' ὁ Κυβερνήτης καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ ἐγκατέλειπαν τελευταῖοι τὸ πλοῖο πὺν καίγονταν. Τὴν ἴδια μέρα ἀεροπλάνο χτύπησαν τὸ ἐπιβατικὸ ἀτμόπλοιο «Φρίντων». Τελικὰ ὁ Μουσολίνι ἀποφάσισε νὰ ἐπιτεθεῖ στις 26 Ὀκτωβρίου ἀλλὰ ὁ Μπατόλιο ζήτησε ἀναβολὴ δύο ἡμερῶν. Προηγουμένως μὲ γράμμα του τῆς 22^{ας} Αὐγούστου ὁ Ντοῦτσε πληροφοροῦσε τὸν Χίτλερ γιὰ τὴν ἐπικείμενη ἐπίθεση. Χαρακτηριστικὰ ἔγραφε ὅτι τὸ χτύπημα θὰ ἦταν *molto forte*, ὥστε ἡ κατάρρευση τῆς Ἑλλάδας νὰ ἐπέλθῃ *in poche ore*. Φυσικὸ ἦταν νὰ δείχνῃ τόση σιγουριά. Δὲν εἶχε παρὰ νὰ συγκρίνει τίς δυνάμεις πὺν διέθετε μὲ τίς δικές μας. Φάνηκε ὁμως ἐπιπόλαιος, γιὰτὶ παραγνώρισε ἄλλες δυνάμεις, τίς ἠθικὰς καὶ ψυχικὰς. Δάθος πὺν κάνουν ἀρκετὰ συχνὰ οἱ ἡγέτες.

Δὲν ἔμενε παρὰ νὰ προκληθεῖ τὸ τελευταῖο μεθοριακὸ ἐπεισόδιον, πὺν θὰ ἦταν ἡ ἀφορμὴ εἰσβολῆς στὴν Ἑλλάδα. Τὸ ἐπεισόδιον ἀνέλαβε νὰ κατασκευάσει ὁ Τσιάνο. Ἦταν μιὰ δῆθεν ἔνοπλη ἑλληνικὴ συμμο-

ρία πὸν χτύπησε ἄλβανικὰ φυλάκια, καὶ ἐκρήξεις βομβῶν στοὺς Ἀγίους Σαράντα, τὶς ὁποῖες προκάλεσαν Ἑλληνας. Ὑπῆρχαν θύματα.

Εἶναι γνωστὴ ἡ παραπλανητικὴ καὶ θὰ ἔλεγα μπαμπέσικη δεξίωση στὴν Ἱταλικὴ Πρεσβεΐα τῆς Ἀθήνας τῆ νύχτα τῆς 26^{ης} πρὸς τὴν 27^η Ὀκτωβρίου, κατὰ τὸ διάστημα τῆς ὁποίας ἔφθασε τὸ τελεσίγραφο πὸν θὰ ἔδινε ὁ πρεσβευτὴς τῆς Ἱταλίας στὸν Ἕλληνα Πρωθυπουργὸ τὴν 28^η, πρὶν ξημερώσει. Περιελάμβανε 9 σημεῖα μὲ τὶς γνωστὲς κατηγορίες καὶ κατέληγε μὲ τὴν ἀπαίτηση νὰ καταλάβει ἡ Ἱταλία στρατηγικὰ σημεῖα στὸ Ἑλληνικὸ ἔδαφος.

Στὴ Ρώμη, τὸ πρωὶ τῆς 28^{ης} Ὀκτωβρίου, ὁ Διευθυντὴς τοῦ γραφείου τοῦ Τσιάνο, κάλεσε τοὺς ξένους πρεσβευτὲς γιὰ νὰ τοὺς ἀνακοινώσει τὴν ἐπίθεση κατὰ τῆς Ἑλλάδας. Ἔστειλε στὸν προϊστάμενό του πὸν ἦταν στὴν Ἀλβανία τὸ ἐξῆς τηλεγράφημα: « 1^{ον}) ὁ πρεσβευτὴς τῆς Ρουμανίας ἐπέδειξε ἀπόλυτον κατανόησιν τῆς Ἱταλικῆς στάσεως καὶ ὑπεσχέθη πλήρη ὑποστήριξιν τῆς κοινῆς γνώμης καὶ τοῦ ρουμανικοῦ τύπου, 2^{ον}) τὴν αὐτὴν κατανόησιν ἐπέδειξε ὁ πρεσβευτὴς τῆς Βουλγαρίας, 3^{ον}) ὁ πρεσβευτὴς τῆς Γιουγκοσλαβίας ἐξεδήλωσε τὴν ἱκανοποίησίν του διὰ τὰς δοθείσας πρὸς αὐτὸν διαβεβαιώσεις ἐν σχέσει μὲ τὰς ἰταλικὰς προθέσεις ἔναντι τῆς χώρας του καὶ πρόσθεσε: Ἡ Κυβέρνησις τοῦ Βελιγραδίου δὲν ζητεῖ παρὰ νὰ διατηρεῖ καλὰς σχέσεις μὲ τὴν Ἱταλία, 4^{ον}) ὁ πρεσβευτὴς τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως ἤκουσε τὴν ἀνακοίνωσιν «μὲ πνεῦμα φιλικόν» (*Con spirito amichevole*), 5^{ον}) ὁ πρεσβευτὴς τῆς Τουρκίας ἐφέρθη «λίαν εὐγενῶς». »

Οἱ γείτονές μας ἔδειχναν ὀλοκάθαρα τὶς φιλικὰς τοὺς διαθέσεις· περίμεναν ὅλοι τὸ μερτικό τους.

Τῆ μονολεκτικὴ ἀπάντησις «OXI» στὸ Ἱταλικὸ τελεσίγραφο πὸν ἔδωσε μέσα σ' ἐκείνη τὴ νύχτα ὁ Ἰωάννης Μεταξᾶς στὸν Ἱταλὸ πρεσβευτὴ, τὴν εἶπε γιὰ ὅλο τὸν ἑλληνικὸ λαὸ καὶ ἐν ὀνόματί του, ἦταν μιὰ ἐθνικὴ ἐπιταγή. Ἀλλὰ σὰν Κυβερνήτης δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ πάρει μιὰ τέτοια κολοσσιαία εὐθύνη, δίχως νὰ συνειδητοποιεῖ ἀπόλυτα ὅτι ἦταν ἡ τελευταία λέξις μιᾶς ἀπόφασις παρμένης ἀπὸ καιρὸ καὶ γιὰ τὴν ὁποία

εἶχε μοχθήσει καὶ ἀγωνιστεῖ ἢ πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ ἡγεσία. Ἡ ἐπίγνωση τῶν κινδύνων στὸν ἄνισο ἀγώνα πὸν θ' ἀρχίζαμε, οὔτε γιὰ μιὰ στιγμή δὲν δημιούργησε ἀμφιβολία γιὰ τὴν ἐλληνοπρεπὴ καὶ σεμνὴ στάση πὸν τὸ ἔθνος ὄφειλε νὰ τηρήσει. Ἦταν σὰν μιὰ συνέχεια τῆς μακρᾶς μας ἱστορίας, σὰν μιὰ ἠχώ ἀπὸ φωνῆς πὸν μᾶς καλοῦσαν νὰ κάνουμε κι ἐμεῖς τὸ χρέος μας.

Ἔρχεται τώρα ἡ σειρά νὰ ἰδοῦμε ποιὲς ἦταν οἱ δικές μας προετοιμασίες.

Στὴ χρονικὴ περίοδο μεταξὺ τῶν δύο παγκοσμίων πολέμων, ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ μας ἦταν σταθερὰ φιλειρηνικὴ καὶ ἡ ἴδια γραμμὴ κρατήθηκε, ὅταν στίς 3 Σεπτεμβρίου 1939 ξέσπασε ὁ Β' Παγκόσμιος Πόλεμος. Δὲν ἀρκεῖ ὅμως, πρὸ πάντων ὅταν εἶσαι μικρὸς κι ἀδύνατος, νὰ θέλεις νὰ μείνεις οὐδέτερος καὶ δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ σένα. Ὅταν οἱ ἰσχυροὶ τὸ θελήσουν, παραβιάζουν τὴν οὐδετερότητα, πατοῦν ἐπὶ πτωμάτων. Τοὺς εἶναι εὐκόλο καὶ δὲν λογαριάζουν ἰδεολογίες, ὑποσχέσεις, συνθήκες καὶ ὑπογραφές. Τὰ παραδείγματα ἀφθονοῦν, εἶναι καθημερινά.

Λίγα θὰ πῶ γιὰ τὶς συνεχεῖς προσπάθειες τῆς Ἑλληνικῆς Κυβέρνησης νὰ κρατήσῃ μιὰν ἀφογὴ οὐδετερότητα καὶ ν' ἀντικρούσῃ τὶς προκλήσεις καὶ τὰ χαλκευμένα ψέματα. Ἡ Λευκὴ Βίβλος τοῦ 1940 εἶναι γεμάτη μὲ ἔγγραφα πὸν ἀνασκευάζουν, διαφεύδουν καὶ ἀποδεικνύουν τὸ ἀβάσιμο τῶν κατηγοριῶν.

Καὶ πρέπει νὰ τονιστεῖ ὅτι ἡ πολιτικὴ τῆς Κυβέρνησης, μὲ τὴν ἐπιθυμία νὰ διατρανώσῃ τὴν οὐδετερότητα τῆς Ἑλλάδας, ἔφθανε ὡς τὸ σημεῖο ν' ἀναστείλει στρατιωτικὰ μέτρα ἀσφάλειας τῆς χώρας, πὸν ζητοῦσε μ' ἐπιμονὴ ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ Ἐπιτελείου. Οἱ ἀπόψεις πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς ἡγεσίας δὲν διέφεραν ἀλλὰ δὲν συνέπιπταν ὡς πρὸς τὸ χρόνο καὶ τὴ σκοπιμότητα ἐφαρμογῆς ὀρισμένων μέτρων ἀσφάλειας πὸν μποροῦσαν νὰ θεωρηθοῦν σὰν πρόκληση ἀπὸ μέρος μας. Ὅμως πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις καὶ πρὸς τοὺς συμμάχους μας ἡ Κυβέρνηση εἶχε δηλώσει σαφέστατα ὅτι ἐπιθυμοῦσαμε νὰ μείνουμε οὐδέτεροι, ἀλλὰ ὅτι θὰ πολεμοῦσαμε σὲ περίπτωση ἐπίθεσης.

Τὸ ἐνδεχόμενον μιᾶς μερικῆς ἐπιστράτευσης ἐγκαταλείφθηκε. Θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ἡ ἀφορμὴ πὸν ζητοῦσε ἡ Ἰταλία. Ἐνα τέτοιο μέτρο θὰ εἶχε ἐπίσης σοβαρὰς ἐπιπτώσεις στὴν ἀποσταθεροποίηση τῆς οἰκονομίας τῆς χώρας. Γιὰ νὰ κρίνει κανεὶς, πρέπει νὰ ἔχει ὑπόψη τὶς δυσκολίες καὶ τὶς γενικότερες συνθήκες πὸν ἀντιμετώπιζαν οἱ ὑπεύθυνοι γιὰ νὰ βροῦν οἰκονομικὴ καὶ στρατιωτικὴ βοήθεια. Ἡ Γαλλία εἶχε παραδοθεῖ, ἡ Ἀγγλία ἦταν σὲ δύσκολη θέση, εἶχε ὑποσχεθεῖ καὶ ὅταν βοήθησε δὲν τὸ ἔκανε ἀρκετά, ὅταν ἔπρεπε καὶ ὅσο ἦταν ἀνάγκη. Θὰ στηριζόμεσταν λοιπὸν καὶ θὰ ὑπολογίζαμε ἀποκλειστικὰ στὶς δικές μας δυνάμεις καὶ μὲ αὐτὴ τὴν προοπτικὴ ἡ στρατιωτικὴ ἡγεσία ἄρχισε μιὰ προοδευτικὴ ἐπιστράτευση μὲ ἀτομικὰς κλήσεις ἐφῆδρων ἀξιωματικῶν καὶ ὀπλιτῶν διαφόρων ειδικοτήτων, μέσα στὰ πλαίσια καὶ τοὺς περιορισμοὺς πὸν ἐπέβαλλε ἡ πολιτικὴ οὐδετερότητας τῆς Κυβέρνησης. Θὰ ἔπαιρνε πολλή ὥρα ν' ἀναφέρω ὅλα τὰ μέτρα πὸν πάθησαν τότε, ἀλλὰ δὲν θὰ ἦταν δίχως ἐνδιαφέρον. Πάντως ἡ προοδευτικὴ αὐτὴ ἐπιστράτευση ἔγινε κυρίως ἀπὸ τὸν Αὐγούστο κι ὕστερα.

Ἄλλὰ ἡ στρατιωτικὴ προπαρασκευὴ εἶχε ἀρχίσει πολὺ ἐνωρίτερα. Εἶναι γεγονότα πὸν στηρίζονται σὲ ἡμερομηνίες, ἀριθμοὺς, ἐνέργειες πὸν τεκμηριώνονται ἀπὸ κείμενα καὶ ἔγγραφα ἀδιάσειστα. Χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ πρακτικὸ τοῦ Ἄνωτ. Στρατιωτικοῦ Συμβουλίου μὲ τὸν ἀριθ. 122 τῆς 14/12/1932, σχετικὸ μὲ τὴν κατάστασιν τοῦ στρατεύματος τότε καὶ πὸν ὑπογράφεται ἀπὸ τοὺς στρατηγούς, Ὄθωναϊο, Τσιμικάλη, Κ. Μανέτα, Μαζαράκη, Κλάδο, Θ. Μανέτα, Καμμένο καὶ Πετρίτη. Διαβάζω: «ἡ καθ' ἕκαστον ἔτος περικοπὴ τῶν προϋπολογισθεισῶν ὡς ἀπαραιτήτων πιστώσεων, διὰ τὴν ἐντὸς ὠρισμένου χρόνου προμήθειαν τοῦ ἀπαιτουμένου ὑλικοῦ δὲν θὰ ἐπιτρέψη οὐδέποτε τὴν συμπλήρωσιν τῶν πολλαπλῶν ἐλλείψεων καὶ αὐτῆς τῆς ἡλαττωμένης δυνάμεως, ἣτις στερουμένη τῶν πλειόνων ἐκ τῶν ἀπαραιτήτων εἰς αὐτὴν ὑλικῶν, δὲν θὰ κατορθώσῃ ν' ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ συγχρόνου πολέμου καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ ἔστω καὶ στοιχειώδη ὀλιγοχρόνιον ἀμυναν τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν ἐδάφους», καὶ κατέληγε τὸ πρα-

κτικό: «'Εξ ὄλων τῶν ἀνωτέρω προκύπτει ὅτι ἡ κατάσταση τῆς ἀμύνης τῆς χώρας εἶναι ἀυτόχρημα τραγική». Στὴν περίοδο 1932 - 1935 τὰ πράγματα δὲν βελτιώθηκαν καὶ φάνηκαν περισσότερο οἱ ἐλλείψεις μὲ τὴ γενικὴ ἐπιστράτευση στὸ κίνημα τοῦ 1935.

Αὐτὴ τὴν κατάσταση βρῆκε ὁ ἀντιστράτηγος Ἀλέξανδρος Παπάγος ὅταν ἀνέλαβε τὸ Γεν. Ἐπιτελεῖο Στρατοῦ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1936. Τὰ προβλήματα ἦταν πολλὰ καὶ δυσεπίλυτα. Καὶ πρῶτα ἡ ἄμεση ἀνάγκη νὰ καλυφθοῦν σύνορα χερσαῖα καὶ θαλάσσια ἐξαιρετικὰ ἐκτεταμένα, μὲ δυνάμεις καὶ οἰκονομικὰ μέσα περιορισμένα, μὲ περιθώρια χρονικὰ μικρὰ καὶ μὲ διεθνεῖς συνθήκες ποὺ δυσκόλευαν τὴν προμήθεια ὀπλισμοῦ καὶ ἐφοδίων.

Ἐγινε τότε συστηματικὴ ἱεράρχηση τῶν ἀπαραιτήτων: ὀπλισμοῦ, ἐφοδίων, ὀχρωματικῶν ἔργων, τεχνικῶν μονάδων, μεταγωγικῶν μονάδων, κέντρων ἐπιστράτευσης, ὑγειονομικῶν σχηματισμῶν κ.τ.λ.

Ἐπειδὴ ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία εἶχαν δυσκολίες νὰ μᾶς προμηθεύσουν ὄπλα, ἔγιναν παραγγελίες στὶς βιομηχανίες τῆς Αὐστρίας, Ἀμερικῆς, Βελγίου, Γερμανίας, Ἑλβετίας, Ἰταλίας, Οὐγγαρίας, Πολωνίας καὶ Σουηδίας. Παράλληλα ἐδῶ οἱ ἐφορεῖες ὑλικοῦ πολέμου ἐργάστηκαν ἐντατικὰ γιὰ νὰ ἐκσυγχρονίσουν παλαιὸ ὀπλισμό. Γιὰ νὰ ἐπιταχυνθεῖ ἡ συμπλήρωση τοῦ ἐξοπλισμοῦ, οἱ παραγγελίες γίνονταν μὲ τὴν ἄμεση καταβολὴ τοῦ τιμήματος.

Οἱ πιστώσεις ποὺ διατέθηκαν ἀπὸ τὸ 1936 ὡς τὸ 1940 γιὰ μόνο τὸ στρατὸ ξηρᾶς ἦταν 15 δισ. 707 ἐκ., σὺν 6 δισ. 800 ἐκ. γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση ἐξόδων γιὰ τὴν ἐντατικὴ ἐκπαίδευση ἐφέδρων. Σὲ σχετικὰ πολὺ σύντομο χρονικὸ διάστημα ἔγιναν πολλὰ, ποὺ δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀναφερθοῦν διεξοδικά, καὶ γιὰ τὸ ναυτικὸ καὶ τὴν ἀεροπορία. Ἰδιαίτερα ὁμως πρέπει ν' ἀναφερθεῖ ἡ κατασκευὴ τῶν ὀχυρώσεων στὰ Ἑλληνοβουλγαρικὰ σύνορα. Ἔργο ποὺ στὴν πράξη ἀπέδειξε τὴν ἀποτελεσματικότητά του, τὴν ἀριότητα τῆς κατασκευῆς του καὶ τὴν σοφὴ διάταξη τῶν ὀχυρώσεων.

Ὁ κοινὸς νοῦς καὶ ἡ καλὴ πίστις λέγουν ὅτι δίχως τὴν προπαρασκευὴ αὐτῆ ὁ στρατὸς μας δὲν θὰ μποροῦσε ν' ἀντισταθεῖ στὴν ξένη ἐπίθεση, ὅσο θάρρος καὶ ἂν εἶχε, καὶ ὅτι μὲ τὶς δυνατότητες μιᾶς μικρῆς καὶ φτωχῆς χώρας δίχως βοήθεια, ἔγιναν ὅσα ἀπολύτως ἀπαράιτητα ἦταν ἐφικτὸ νὰ γίνων.

Παρακολουθοῦσε ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς τὶς διεθνεῖς ἐξελίξεις. Βλέπαμε καθαρὰ ὅτι ἡ στιγμή πλησίαζε πού θὰ μπαίναμε στὸν πόλεμο. Δὲν μᾶς φόβιζαν οἱ προκλήσεις, ἴσα-ἴσα προκαλοῦσαν ἀγανάκτηση καὶ μιὰ σιωπηρὴ ἀπόφαση ν' ἀντισταθοῦμε στὴ βία, ν' ἀντισταθοῦμε στὸν ξένο πού θὰ πατοῦσε τὸ σπῆτι μας. Ὁ τορπιλλισμὸς τῆς «Ἑλλης» στὸ νησὶ τῆς Μεγαλόχαρης τὸν δεκαπενταύγουστο ἦταν ἡ σταγόνα, ἂν μποροῦμε νὰ ποῦμε, πού γέμισε ὡς τὰ χεῖλη τὴν ψυχὴ μας μὲ ἀπόφαση. Ἡ Κυβέρνηση πῆρε τὴν πρωτοβουλία νὰ μὴ ἀποκαλύψει τὴν ἐθνικότητα τοῦ ὑποβρυχίου, πού τὴν ἤξερε ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή, καὶ νὰ περιμένει τὴν κατάλληλη ὥρα γιὰ νὰ τὸ κάνει.

Ἡ χρονικὴ περίοδος ἀπὸ τὶς 15 Αὐγούστου ὡς τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1940 μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ σὰν περίοδος πολεμικῆ. Ἄν καὶ δὲν εἶχαν ἀρχίσει οἱ ἐχθροπραξίες, ὅμως τὸ ὅλο κλίμα, οἱ πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις σὲ ἄλλα μέτωπα, καὶ τὰ ὅσα ἀνέφερα προηγουμένως δικαιολογοῦν ἕνα τέτοιο χαρακτηρισμὸ καὶ ἐπομένως τὴν ἀπόφαση τῆς Κυβέρνησης νὰ μὴ δίνει στὴ δημοσιότητα ὅ,τι δὲν θεωροῦσε σκόπιμο μὲ τέτοιες συνθήκες.

Θετικὸ στοιχεῖο κατὰ τὴ γνώμη μου γιὰ τὴν ἐπιτευχθεῖσα ὁμοψυχία τοῦ λαοῦ, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν βασικῆς σημασίας ὀρμέμφυτη καθολικὴ ψυχικὴ ἀντίδρασή του, ἦταν τὸ γεγονὸς — καὶ ἐδῶ πρέπει νὰ καταστήσω σαφὲς ὅτι δὲν ἐπιθυμῶ νὰ γίνω ἀπολογητῆς τοῦ καθεστῶτος τῆς 4ης Αὐγούστου, δὲν ὑπῆρξα ὀπαδός του, οὔτε θιασώτης τοῦ τότε πολιτεύματος, τὸ ἐναντίο — ὅτι στὴν κρίσιμη ὥρα δὲν ἀκούστηκαν γνῶμες ἀνεύθυνες, πού θὰ ἦταν δυνατόν νὰ ὑπονομεύσουν καὶ νὰ ἐκτονώσουν ἢ νὰ διαιρέσουν τὴν ὁμοφωνία τοῦ Λαοῦ. Φυσικὰ ἀντίθετες γνῶμες πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα θὰ ὑπάρχουν. Παραμένει τὸ ἀναμφισβήτη-

τητο γεγονός πὸν διαπιστώθηκε ἀπὸ ὅλους, ὅτι τὴ στιγμὴ πὸν ξέσπασε ὁ πόλεμος, ὁ λαὸς ἦταν ἐνωμένος καὶ κάποια ἐξήγηση γι' αὐτὸ πρέπει νὰ δοθεῖ.

Εἶναι ἱστορικὴ ἀλήθεια ὅτι ἡ προετοιμασία καὶ ἡ διεξαγωγή τοῦ νικηφόρου πολέμου τοῦ 1940 - 1941 ἔγινε μὲ τὸ καθεστῶς τῆς 4ης Αὐγούστου καὶ δὲν γίνεται, ὅταν ἀναφέρεσαι στὴν περίοδο αὐτὴ τῆς ἱστορίας μας, ν' ἀποσιωπήσεις ἢ νὰ ὑποτιμήσεις τὰ ἀποτελεσματικὰ μέτρα πὸν πάρθηκαν γιὰ τὴν ἀμυνα τῆς χώρας καὶ τὸ νικηφόρο πόλεμο πὸν διεξήγαγε τὸ Ἔθνος. Ἄν κάτι τέτοιο γίνεται, εἶναι λάθος, ἐπειδὴ εἶναι εἰς βάρους τοῦ τόπου καὶ τῆς ἀλήθειας. Τιμὴ λοιπὸν καὶ εὐγνωμοσύνη σὲ ὅσους ἐργάστηκαν σκληρὰ γιὰ τὴν δόξα τοῦ Ἔθνους.

Κατὰ τὴν ταπεινὴ γνώμη μου, καμιὰ ἰδεολογία, καμιὰ δογματικὴ τοποθέτηση, καμιὰ προσωπικὴ πικρία, ἀδικία ἢ διωγμὸς πὸν ὑπέστης δὲν ἐπιτρέπουν ν' ἀπομακρυνθεῖς ἀπὸ τὴν καλὴ πίστη καὶ τὴν ἐντιμότητα τῆς σκέψης, ἀπὸ τὸν κώδικα τιμῆς τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου στὸν τρόπο ν' ἀξιολογεῖς γεγονότα ἱστορικά, ἐκτὸς ἂν ἡ τύφλωση ἀπὸ πάθη ἢ ἡ ἐρμηνεία τῶν γεγονότων γίνεται μὲ σκοπὸ ἄλλο ἀπὸ τὴν καταγραφή τῆς ἀλήθειας.

Μὲ αὐτὴ τὴ σύντομη καὶ ἀτελὴ ἀναδρομὴ πὸν προσπάθησα νὰ κάνω, φθάνουμε στὴν 28ῃ Ὀκτωβρίου. Ὁ πόλεμος κράτησε ἕξι μῆνες καὶ ἂν λογαριάσουμε καὶ τὴ μάχη τῆς Κρήτης, ἑπτὰ περίπου μῆνες. Τόσος ἦταν ὁ χρόνος πὸν χρειάστηκαν Ἰταλία καὶ Γερμανία μαζί, ἀφοῦ ἔριξαν στὸν ἀγῶνα ἐπίλεκτες στρατιωτικὲς μονάδες ὑπερδιπλάσιες ἢ καὶ τριπλάσιες σὲ ἀριθμὸ ἀπὸ τὶς δικές μας, μὲ ἀφθονο ἐκσυγχρονισμένο ὄπλισμό, γιὰ νὰ κάμψουν τὴ νικηφόρο ἐπιθετικότητα καὶ ἀντίσταση τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἀπὸ Βορρᾶ σὲ Νότο. Ἐνῶ ἄλλα ἔθνη, πολὺ ἰσχυρότερα, σὲ λίγες ἡμέρες, σὲ λίγες ἐβδομάδες εἶχαν κατανικηθεῖ, παραδοθεῖ σχεδὸν ἀμαχητί. Εἶναι μοναδικὴ ἢ περίπτωσις τῆς Ἑλλάδας στὴν ἱστορία τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου καὶ τὸ φαινόμενο ἄξιο μεγάλου θαυμασμοῦ.

Θ' αναφερθῶ τώρα μὲ μεγάλη συντομία στὶς στρατιωτικὰς ἐπιχειρήσεις κυρίως στὸ Μέτωπο τῆς Ἀλβανίας. Στὴ σημερινὴ ἐπέτειο πρέπει, τὸ νομίζω, ν' ἀκουστοῦν οἱ περιφανεῖς νίκες τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ. Σὲ τρεῖς περιόδους χωρίζονται οἱ ἐπιχειρήσεις στὸ Ἀλβανικὸ μέτωπο.

Ἡ πρώτη περίοδος ἀπὸ τὶς 28 Ὀκτωβρίου ὡς τὶς 14 Νοεμβρίου, μπορεῖ νὰ συνοψισθεῖ ὡς ἐξῆς: ἀναχαίτιση τῆς διείσδυσης τῶν Ἰταλικῶν δυνάμεων στὴν Πίνδο καὶ τὴ Θεσπρωτία — Ἡρωικὴ νίκη στὴν Πίνδο — ἄμυνα στὸν ποταμὸ Καλαμᾶ — ὀλοκλήρωση τῆς γενικῆς ἐπιστράτευσης — προετοιμασία βάσεων ἐξορμήσεως γιὰ τὴν ἀντεπίθεση — σύνολο 17 ἡμέρες.

Στὸ σύντομο αὐτὸ χρονικὸ διάστημα πὸν μεσολάβησε ἀπὸ τὴν Ἰταλικὴ ἐπίθεση ὡς τὴν ἀντεπίθεσή μας θὰ παρατηρήσω: 1^{ον}) ὅτι ἡ ὀλοκλήρωση τῆς ἐπιστράτευσης ἔγινε μὲ ζηλευτὴ ἀκρίβεια, ὅπως εἶχε προγραμματισθεῖ, ὥστε νὰ παρατάξουμε τὸ μεγαλύτερο στρατὸ ποὺ ποτὲ εἶχαμε παρατάξει, 2^{ον}) εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἶναι φανερὸ ὅτι ἡ στρατηγικὴ καὶ ἡ τακτικὴ τοῦ Γεν. Ἐπιτελείου ἀπέβλεπε σὲ πόλεμο ἐπιθετικό, ὅπως ἀναφέρει καὶ τονίζει ὁ στρατηγὸς Rowan Robinson στὸ βιβλίον του «Οὐ Wavell στὴ Μέση Ἀνατολή». Πρέπει ἐπίσης νὰ σημειωθεῖ ὅτι γιὰ πρώτη φορὰ ἀντιμετωπίζαμε εὐρωπαϊκὸ στρατὸ μὲ σύγχρονα μέσα, ἄρματα μάχης καὶ ἰσχυρὴ ἀεροπορία, ἐπιστρατευμένο ἀπὸ καιρὸ καὶ μὲ τὴν πρωτοβουλία στὸ πεδίο τῆς μάχης.

Ἡ δευτέρη περίοδος ἀρχίζει στὶς 14 Νοεμβρίου μὲ γενικὴ ἐπίθεση σὲ ὅλα τὰ μέτωπα καὶ λήγει στὶς 28 Δεκεμβρίου. Στὸ βόρειο τομέα, ὕστερα ἀπὸ σκληρὴ μάχη, πέφτει τὸ ὄρος Ἰβάν καὶ στὶς 22 Νοεμβρίου ἐλευθερώνεται ἡ Κορυτσά.

Χτυποῦν οἱ καμπάνες σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα.

Νοτιώτερα, στὸ Γράμμο, στὶς 16 Νοεμβρίου, ὕστερα ἀπὸ πεισματικὴ ἰταλικὴ ἀντίσταση, μπαίνουμε στὴν Κόνιτσα, στὶς 21 περνοῦμε τὰ σύνορα καὶ προχωροῦμε στὴν Ἑλληνικὴ Βόρειο Ἠπειρο — καταλαμβάνεται ἡ Ἐρσέκα καὶ τὸ Λεσκοβίκι. Στὴν Ἠπειρο προχω-

ροῦμε πρὸς Δελβινάκι καὶ στὴ Θεσπρωτία, ἀνακαταλαμβάνεται ἡ Ἑγουμενίτσα καὶ οἱ Φιλιάτες. Ὁ ἐχθρὸς ἀποσύρεται στὶς διαβάσεις τῆς μεθορίου. Ἡ ἐπίθεση δὲν σταματᾷ καὶ πάλι ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότο, συνοφίζω ἀναφέροντας τὴν κατάληψη τῆς περιοχῆς Μοσχοπόλεως· στὶς 30 Νοεμβρίου πέφτει τὸ Πόγραδετς. Νίκη κερδισμένη μὲ πολὺ αἷμα. Πιὸ νότια, στὶς 5 Δεκεμβρίου κατάληψη τῆς Προμετῆς. Στὴν Ἡπειρο μέσα στὰ χιονισμένα βουνὰ ἢ γαλανόλευκη, κόκκινη μὲ αἵματα, προχωρεῖ.

Στὶς 4 Δεκεμβρίου ἐλέγχεται ἡ διάβαση Κακκαβιάς καὶ στὶς 8 Δεκεμβρίου μπαίνουμε στὸ Ἑλληνικὸ Ἀργυρόκαστρο.

Ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη τῆς Ἑλλάδας ἤχοῦν οἱ καμπάνες. Πιὸ νότια, τὸ λιμάνι τῶν Ἀγίων Σαράντα ἔχει κι ὅλας καταληφθεῖ, λίγο πιὸ ὕστερα ἢ Χειμᾶρα.

Βαρὺς ὁ χειμώνας, νέες δυνάμεις ἀδιάκοπα ἔρχονται ἀπὸ τὴν Ἰταλία, ἡ κατάσταση τοῦ ὀδικοῦ δικτύου καὶ οἱ ἀθλιεὲς καιρικὲς συνθῆκες δυσκολεύουν τὴν διείσδυση — παρ' ὅλα αὐτὰ ὅλες οἱ τοπικὲς ἐπιθέσεις μας πετυχαίνουν τὸ σκοπὸ τους καὶ προχωροῦμε πρὸς Κλεισούρα-Τεπελένι, πὸν εἶναι τὸ ἐπόμενο βῆμα μὲ ἀπώτερο στόχο τὴν κατάληψη τῆς Αὐλώνας.

Ἡ τρίτη περίοδος, πὸν ἀρχίζει στὸ τέλος Δεκεμβρίου καὶ λήγει στὶς 26 Μαρτίου 1941, μπορεῖ νὰ συνοψισθεῖ ὡς ἑξῆς:

Οἱ μάχες διεξάγονται στὴν καρδιά τοῦ χειμῶνα μὲ δυσμενέστατες καιρικὲς συνθῆκες, σὲ ὑψόμετρα πὸν φθάνουν τὰ 2.000 μέτρα.

Ὅταν μιλοῦμε γιὰ δυσμενεῖς καιρικὲς συνθῆκες, οἱ λέξεις αὐτὲς δὲν ἐκφράζουν καθόλου οὔτε περιγράφουν αὐτὸ πὸν στὴν πραγματικότητα ἔζησε ὁ στρατιώτης. Αὐτὸ πὸν ἔζησε ὁ Ἕλληνας στρατιώτης μέσα στὰ δύσβατα, ἀτέλειωτα, ἀφιλόξενα, σιωπηλὰ βουνά, πὸν σοῦ προκαλοῦν δέος μόνον νὰ τὰ βλέπεις· ἦταν τὰ χιόνια, ἢ δμίχλη, οἱ λάσπες, τὰ σκοτάδια, οἱ θύελλες, τὰ φοριχτὰ πρωινὰ δίχως ἥλιο, τὸ λιγοστὸ φαγί, τὰ ἀκατάλληλα ροῦχα, ἢ ἐξάντληση, ὁ θάνατος νὰ παραμονεύει. Θανατᾶζει κανεὶς ἀξιωματικούς καὶ στρατιῶτες, δηλαδὴ τὸ

λαό μας, για τὴν ψυχικὴ του ἀνάταση, πὸν μόνο αὐτὴ ἐξηγεῖ τὴν ἀντοχὴ στὶς φοβερὲς κακουχίες. Τὰ πάντα λοιπὸν ἐχθρικὰ καὶ δύσκολα. Παρ' ὅλα αὐτὰ καταλαμβάνεται ἡ Κλεισούρα στὶς 10 Ἰανουαρίου καὶ στὶς 30 τὸ ὄρος Τρεμπεςίνα. Τοπικὲς ἀντεπιθέσεις τοῦ ἐχθροῦ δὲν ἔχουν ἀποτέλεσμα. Τὸ Φεβρουάριο ἀπὸ τὰ δύο μέρη ἀναστέλλονται οἱ ἐπιχειρήσεις καὶ γίνονται προετοιμασίες γιὰ ἀνασυγκρότηση τῶν μονάδων μας πὸν πολεμῶν ἀδιάκοπα ἀπὸ μῆνες, ὥστε ν' ἀντιμετωπισθεῖ ἡ ἐαρινὴ μεγάλῃ Ἰταλικὴ ἐπίθεση.

Ὁ ἴδιος ὁ Μουσολίνι εἶναι παρὼν — ἀρχίζει ἡ ἐπίθεση στὶς 9 Μαρτίου καὶ διαρκεῖ ὡς τὶς 25 Μαρτίου —. Νίκη ὡς τὸ τέλος, κρατήσαμε σὲ ὅλη τὴ γραμμὴ, καὶ παρ' ὅλη τὴ σφοδρότητα καὶ τὴν ἐπιμονὴ τοῦ ἐχθροῦ, τὶς μεγάλες δυνάμεις πὸν ἔριξε στὴ μάχη καὶ τὸν ἀδιάκοπο βομβαρδισμό πυροβολικοῦ καὶ ἀεροπορίας, οὔτε μιὰ σπιθαμὴ ἐδάφους δὲν ἐγκαταλείψαμε. Κερδίθηκε ἡ μεγάλῃ ἀμυντικὴ μάχη πὸν κράτησε δεκαῆξι ὁλόκληρες μέρες καὶ καταράκωσε τὸ γόητρο τοῦ Ντοῦτσε, πὸν μὲ κάθε θυσία ἤθελε νίκη πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπικείμενη γερμανικὴ ἐπέμβαση. Ἦταν ἴσως τὸ πιὸ ἐντυπωσιακὸ κατόρθωμα τοῦ στρατοῦ μας.

Ὅταν στὶς 6 Ἀπριλίου κατέβηκαν μέσ' ἀπὸ τὴ Βουλγαρία καὶ τὴ Γιουγκοσλαβία οἱ Γερμανοί, ὅλοι ξέραμε ὅτι δὲν θ' ἀντέχαμε, ἐν τούτοις καὶ πάλι τὸ ἴδιο «ΟΧΙ» εἶπαμε σ' αὐτούς, καὶ οἱ μάχες τῶν Ὀχυρῶν εἶναι ἀπὸ τὶς ἐνδοξότερες στιγμὲς τοῦ ἀγώνα· σύντομες, σφοδρές, ἥρωικές. Ἐδῶ ταιριάζει νὰ πεῖς ὅτι δὲν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἐλπίζεις γιὰ νὰ ἐπιχειρεῖς, ἀκριβῶς ὅπως κάποτε στὶς Θερμοπύλες.

«Τιμὴ σ' ἐκείνους ὅπου στὴ ζωὴ των
 ὤρισαν καὶ φυλάγουν Θερμοπύλες
 ποτὲ ἀπὸ τὸ χρέος μὴ κινουῦντες»

Ὡς τὸ τέλος λοιπὸν πολεμήσαμε μὲ τὸ ἴδιο φρόνημα, ὡς τὸ τέλος τὸ ἠθικὸ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ ἀντεξε, ὡς τὸ τέλος ἡ νίκη μας στὸ Ἀλβανικὸ ἔμεινε ἀνέπαφη, καὶ ἦταν τοῦτο κύριο μέλημα καὶ κατευθυντήρια σκέψη τῆς στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς ἡγεσίας, ὡς τὸ τέλος φανήκαμε ἄξιοι.

Εἶπα προηγουμένως ὅτι μέσα στὸν Β' Παγκόσμιο Πόλεμο ὁ δικός μας ἀγώνας εἶναι μιὰ μοναδική περίπτωση, ἓνα ἀπαράμιλλο φαινόμενο ἄξιο μεγάλου θαυμασμοῦ. Χωρὶς νὰ φανοῦμε μεροληπτικοὶ ἢ ὑπερβολικοί, πιστεύω ὅτι μποροῦμε νὰ βεβαιώσουμε ὅτι ἡ συμβολή μας στὴν τελικὴ νίκη, σὰν ὑψηλὸ ἠθικὸ παράδειγμα καὶ σὰν οὐσιαστικὸ πολεμικὸ κατόρθωμα, εἶχε ἀποφασιστικὰ ἀποτελέσματα. Ἀπὸ ὅ,τι ὅμως ξέρω καὶ διάβασα σχετικὰ μὲ τὴν ἱστορία τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου, δὲν εἶδα πούθεν νὰ μᾶς δίνουν τὴ θέση πὸν μᾶς ἀνήκει. Καὶ πρῶτα - πρῶτα δὲν εἶδα νὰ λέγεται καθαρὰ καὶ ξάστερα ὅτι ἡ Ἑλλάδα πρώτη ἀπέδειξε ὅτι ὁ Ἄξονας δὲν ἦταν ἀήττητος, ὅπως ὡς τὴν 28ῆ Ὀκτωβρίου φαινόταν νὰ εἶναι. Οὔτε ὅτι ἐμεῖς, λαὸς ὀκτῶ ἑκατομ., ἀβοήθητος, μπήκαμε χωρὶς δισταγμὸ σὲ ἄνισο ἀγώνα μὲ λαὸ σαράντα ἑκατομ., ἀγώνα πὸν ὅλοι περιμένα νὰ πάρει τέλος σὲ λίγες μέρες. Οὔτε νὰ ἐξαίρεται τὸ γεγονός ὅτι χρειάστηκε ἡ Γερμανία νὰ κατεβάσει στὰ Βαλκάνια 680.000 στρατό, γιὰ νὰ μᾶς χτυπήσει ἄνδρα, πισώπλατα. Οὔτε καὶ τὸ σπουδαιότερο ὅτι γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ὁ Γερμανὸς δικτάτωρ ἀνέβαλε τὴν ἐπίθεση κατὰ τῆς Ρωσίας περίπου ἓνα μῆνα, μὲ τὶς γνωστὲς συνέπειες. Οὔτε ὅτι ἡ φθορὰ πὸν ἔπαθαν στὴ μάχη τῆς Κρήτης οἱ ἀλεξιπτωτιστὲς ἦταν πλήγμα βαρύτερο γιὰ τὴν Βέρμαχτ.

Δοκιμάζει κανεὶς ἀγανάκτηση πὸν τέτοια χτυπητὰ καὶ πραγματικὰ γεγονότα δὲν ἀναφέρονται ὅσο τοὺς ἀξίζει ἢ παρουσιάζονται σὰν δευτερεύοντα ἐπεισόδια, ἐνῶ ἐξαίρεται π.χ. ἡ ἀντίσταση τῆς Γιουγκοσλαβίας ἢ τονίζεται ἡ οὐδετερότητα τῆς Τουρκίας σὰν θετικὴ συνεισφορὰ ἢ παρουσιάζεται σὰν νικητρία μιὰ μεγάλη δύναμη πὸν νικήθηκε καὶ δὲν πολέμησε.

Θὰ σᾶς δώσω ἓνα μικρὸ παράδειγμα τοῦ πῶς γράφεται ἡ ἱστορία. Στὸ βιβλίο τοῦ Roger Collier «Ἡ ἄνοδος καὶ ἡ πτώσις τοῦ Μπενίτο Μουσσολίνι», στὸ κεφάλαιο «Μιὰ μοιραία ἀπόφαση» διαβάζουμε: «Ἀλλὰ τὸν Ὀκτώβριο ὁ Duce ἀποφάσισε νὰ εἰσβάλλει στὴν Ἑλλάδα παρὰ τὶς προειδοποιήσεις τοῦ στρατάρχου Μπαντόλιο. Ἡ Ἰταλία δὲν εἶχε παρὰ μόνο 4 μεραρχίες καὶ ὁ ἀντίπαλος 15 μεραρχίες...», δηλαδὴ

τὸ μοιραῖο λάθος κατὰ τὸν Κύριο *Collier* ἦταν ὅτι ὁ Μουσσολῖνι χτύπησε μιὰ πανίσχυρη Ἑλλάδα. Τὰ σχόλια περιττεύουν. Τὸ βιβλίο αὐτὸ ἀσφαλῶς διαβάστηκε ἀπὸ πολλὰς χιλιάδες ἀναγνώστες, ἀφοῦ κυκλοφόρησε σὲ συνέχειες στὸ *Reader's Digest* καὶ στὸ *Sélection*.

Δὲν πρέπει ὅμως πολὺ ν' ἀποροῦμε γιὰ τοὺς ξένους ἱστορικούς, ἀφοῦ κι ἐμεῖς οἱ ἴδιοι κάποτε προσπαθοῦμε μὲ κριτικὲς ἀσύστατες καὶ ποὺ δὲν τὶς διακρίνει καλοπιστία, νὰ μειώσουμε τὸ κατόρθωμα τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς ἡγεσίας του ποὺ συνοψίζεται σὲ μιὰ λέξη: «ΝΙΚΗ». Σὲ τέτοια εἴμαστε ἀπὸ ἀρχαιοῦ χρόνων οἱ πρῶτοι διδάξαντες.

Παρ' ὅλα αὐτά, ἔχουμε ὑποχρέωση τὶς παραλείψεις, τὶς ἀποσιωπήσεις, τὶς διαστρεβλώσεις ποὺ βρίσκουμε σὲ ξένους καὶ ντόπιους ἱστορικούς, νὰ τὶς ἀνασκευάζουμε γιὰ τὴν ἀγάπη τῆς ἀλήθειας καὶ γιὰ τὴ μνήμη αὐτῶν ποὺ πολέμησαν.

Ἄλλὰ ἔχουμε καὶ ἄλλο ἓνα χάρισμα, εἴμαστε ἐπιλήσμονες.

Ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ καὶ πάλι ν' ἀναφερθῶ σὲ προσωπικὴ μου ἐμπειρία, ποὺ ἴσως φανεῖ νὰ εἶναι λίγο ἔξω ἀπὸ τὸ θέμα, ἀλλὰ ποὺ νομίζω νὰ εἶναι πολὺ ἐνδεικτικὴ. Στὴν ὁδὸ Παπαδιαμαντοπούλου, στὸ ὕψος τῆς ὁδοῦ Ξενίας, ὑπῆρχε ἓνα μικρὸ μονόροφο νεοκλασσικὸ σπίτι ποὺ τὸ ἤξερα ἀπὸ παιδί, εἶχε μιὰ πλάκα μαρμάρινη ἐντοιχισμένη — ἔγραφε ὅτι ἐκεῖ ἦταν τὸ στρατηγεῖο τῆς ἐπανάστασης τοῦ 1909, ποὺ ξέρουμε πόσο καθοριστικὴ καὶ μεγάλη σημασία εἶχε, ἀφοῦ σὰν ἐπακόλουθό της ἀνέλαβε Κυβερνήτης ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος καὶ ἀπ' ἐκεῖ ξεκίνησε ὁ τριπλασιασμὸς τῆς Ἑλλάδας τὸ 1912 - 1913. Κάποια μέρα κατεδαφίστηκε τὸ ἱστορικὸ σπίτι — ἢ πλάκα, ποιὸς ξέρει ποῦ κατάντησε; Στὴ θέση ὑπάρχει μιὰ πολυκατοικία, κι ἐκεῖ στὸ ἰσόγειο, ἀκριβῶς στὸ σημεῖο ὅπου μερικοὶ ἀξιωματικοὶ εἶχαν ὄνειρευτεῖ μιὰ μεγάλη Ἑλλάδα, εἶναι σήμερα ἓνα κέντρο διασκέδασης μὲ τὴν ἐλκυστικὴ ἐπωνυμία «ZET'AIME». Νὰ κλαῖς καὶ νὰ γελαῖς!

Ἄλλὰ καὶ λίγο πιὸ πέρα, 50 μέτρα πιὸ κάτω, εἶδα ἐγὼ μὲ τὰ μάτια μου, ἓνα γκρίζο πρῶνὸ τοῦ φθινοπώρου 1943, ἔξι Ἑλληνες πατριῶτες κρεμασμένους ἀπὸ τοὺς κατακτητὲς στὰ δέντρα τοῦ δρόμου.

Τὰ δέντρα ξεριζώθηκαν, τίποτε δὲν μιᾶ γιὰ τὸ μαρτύριο! Τίποτε. Τὸς ἔφαγε τὸ σκοτάδι.

Συχνὰ ἀκοῦμε νὰ λένε ἢ διαβάζουμε γιὰ τὰ διδάγματα τῆς ἱστορίας. Ἐάν ὑπάρχουν τὰ διδάγματα αὐτά, ἔχουμε κάθε λόγο ν' ἀμφιβάλλουμε ἂν τὰ ἔλαβαν σοβαρὰ ὑπ' ὄψη αὐτοὶ ποὺ διευθύνουν κι ἀποφασίζουν, κι ἂν τὰ ἀπλὰ λογικὰ συμπεράσματα φρονηματίζουν τοὺς λαούς. Τὸ ἐναντίο, βλέπουμε σταθερὰ νὰ ἐπικρατοῦν στὶς σχέσεις μεταξὺ ἀτόμων καὶ λαῶν δυνάμεις ποὺ ἐκπηγάζουν ἀπὸ τὰ ἔνστικτα, τὰ πάθη, τὶς ἐξωλογικὲς παρορμήσεις, ποὺ μεταμφιέζονται συχνὰ σὲ ιδεολογίες κοινωνικὲς ἢ σὲ θρησκευτικὸ φανατισμό. Προσπάθειες γιὰ διάλογο φυσικὰ γίνονται, ἀλλὰ μοιάζουν πολλὲς φορὲς μὲ συνομιλίες βαρήκων ποὺ μιλοῦν μιὰν ἄλλη γλῶσσα καὶ ὅταν καταλήγουν σὲ κάποια συμφωνία, εἶναι ὅτι ἐπικρατεῖ ὁ πειθαναγκασμὸς καὶ σπανιότερα ἢ λογικὴ.

Ἐάν, ὅπως νομίζω, αὐτὰ ποὺ λέγω δὲν εἶχαν μεγάλη δόση ἀλήθειας, πῶς θὰ μπορούσε νὰ δικαιολογηθεῖ ἢ ἐξηγηθεῖ ὁ Α' Παγκόσμιος καὶ ὁ Β' Παγκόσμιος Πόλεμος, ποὺ ὀδήγησαν σὲ εἴκοσι χρόνια μέσα, στὴν ἀλληλοσφαγὴ τοὺς πιὸ ἐξελιγμένους εὐρωπαϊκοὺς λαούς, ὅ,τι καλύτερο κι εὐγενέστερο εἶχε ὁ κόσμος; Καὶ ἂν δὲν ἐπικρατοῦσε ὁ παραλογισμὸς, ἢ μισαλλοδοξία, ὁ φανατισμὸς καὶ ὁ ἀναπόδροστος φαῦλος κύκλος τῆς βίας καὶ τῆς ἀρπαγῆς, ποιά ἐξήγηση μπορούμε ν' ἀναζητήσουμε στὴν ἀναμέτρηση ποὺ πυρετωδῶς ἐτοιμάζεται, καὶ ποὺ φυσικὰ ὄλοι ἀπεύχονται, ὑποκριτικὰ ἢ εἰλικρινά, ὀλίγο ἐνδιαφέρει, κάνοντας ὅ,τι χρειάζεται γιὰ νὰ γίνῃ ἀναπόφευκτη ἢ ρήξη; Ἄρκεῖ κανεὶς νὰ παρακολουθεῖ τοὺς συγκριτικὸς πίνακες τῶν ἐξοπλισμῶν ποὺ γίνονται σὲ ὅλο τὸν κόσμο καὶ τὸ ἀνθηρὸ ἐμπόριο τῶν ὀπλων, γιὰ νὰ τὸν πιάσει δέος.

Εἶναι διαπίστωση σύμφωνη μὲ τὰ πράγματα, ἂν ποῦμε ὅτι στὸ τέλος τοῦ 20^{ου} αἰῶνα, τὰ ἔνστικτα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἢ συμπεριφορὰ ποὺ τοῦ ὑπαγορεύουν, ἔχουν παραμείνει ἀκέραια μὲ τὴν πρωτόγονη φρεσκάδα τους. Ἐάν εἶχα νὰ φέρω παραδείγματα δὲν θὰ εἶχα τελειωμό.

Οί συνθῆκες, τὸ ζοῦμε, καθημερινὰ ἀλλάζουν, ὅμως ὅσο διαφορετικὴ καὶ ἀπρόβλεπτη μορφὴ κι ἂν πάρουν, φαίνεται ὅτι ἀκολουθοῦν τὸν ἀναλλοίωτο φυσικὸ νόμο τῆς ἐπιβολῆς τῆς θέλησης τοῦ ἰσχυροτέρου. Ἀνταγωνισμὸς καὶ πάλη ὀρίζουν τὴ μοίρα μας.

Σὲ τοῦτο τὸ σταυροδρόμι ὅπου ζοῦμε, αὐτὸ εἶναι ἰδιαίτερα αἰσθητὸ καὶ οἱ πιέσεις πὸν δεχόμεσθε ἦταν καὶ εἶναι συνεχεῖς. Μὲ μιὰ τέτοια προοπτικὴ πὸν κατὰ τὴ γνώμη μου εἶναι βέβαιη, σὲ ποιῆς ἄλλες ἀξίες, σὲ ποιά σύμβολα μποροῦμε, ἂν θέλουμε νὰ ἐπιζήσουμε, ἂν θέλουμε νὰ διαφυλάξουμε τὸ σπῖτι μας, τὸ συμφέρον μας, νὰ στηριχτοῦμε παρὰ σ' ἐκεῖνα πὸν ἐκφράζει τὸ ζωντανὸ ἀκόμα παράδειγμα τῆς ἐποποιίας τοῦ 1940 - 41;

Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι τοὺς ἀδιάκοπους ἀγῶνες τοῦ Ἔθνους μας τοὺς συναισθάνθηκαν, τοὺς ἐνστερνίστηκαν, τοὺς ἐξῆσαν βαθύτατα ὅλοι οἱ μεγάλοι μας ποιητές, πὸν στίς κρίσιμες ὥρες ταυτίστηκαν μὲ τὴ συνείδηση τοῦ Ἔθνους. Ἡ φιλοπατρία τους δὲν ἦταν ἓνας τυφλὸς ἐθνικισμὸς πὸν συχνὰ γίνεται μισαλλοδοξία ἢ ἔπαρση πὸν μετατρέπεται σὲ αἴσθημα ὑπεροχῆς, οὔτε ἀφηρημένη ἔννοια, μιὰ κατασκευὴ τοῦ νοῦ ἢ τῆς τέχνης· θὰ τὴν παρομοίαζα μᾶλλον μὲ μιὰν ἔκτη αἴσθηση πολυσύνθετη πὸν ἀντλεῖ τὴν ὕπαρξή της καὶ θρέφεται ἀπὸ τίς ἄλλες αἰσθήσεις. Δὲν γνωρίζω ἄλλο παράδειγμα μεγάλης εὐρωπαϊκῆς ποίησης, ὅπως εἶναι ἡ δική μας στὸν 19^ο καὶ 20^ο αἰῶνα, πὸν νὰ εἶναι τόσο στενὰ συνυφασμένη μὲ τὴν ἱστορία, τὰ πεπερωμένα, τὴν ἄδολη ἀγάπη τῆς πατρίδας, πὸν εἶναι ἓνα μὲ τὴν ἀγάπη τῆς ἐλευθερίας.

Ὁ Διονύσιος Σολωμὸς μιὰ γιὰ πάντα κατέγραψε τὸ σύμβολο πίστεως τῆς φιλοπατρίας:

«Ἄπ' τὰ κόκκαλα βγαλμένη
τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά
καὶ σὰν πρῶτα ἀντρειωμένη,
χαῖρε, ὦ χαῖρε Ἑλευθεριά».